

Wiktoria Leyk

ODNALEZIONE OBIEKTY
Z WARSZTATU SZTUKI KAMIENIARSKIEJ GOTTLIEBA LEYKA

Jesienią 2019 roku skontaktował się z naszą rodziną Witold Olbryś ze Szczytna[1], informując, że odnalazł kilka pomników nagrobnych pochodzących z warsztatu kamieniarskiego Gottlieba (Bogumiła) Leyka w Szczytnie. Pomniki były datowane na pierwsze dwie dekady XX wieku. Dotychczas znaliśmy ten rodzaj działalności Gottlieba, w rodzinnym archiwum znajdowały się nawet zdjęcia z ofertą handlową pomników. Nigdy wcześniej nie odnaleźliśmy jednak pomnika jego produkcji (w terenie). Nasze poszukiwania[2] i inwentaryzację rozpoczęliśmy w listopadzie 2019 roku i prowadziliśmy do końca maja 2020 roku. Poniżej przedstawiono wyniki dotychczasowych badań, obejmujących ponad 60 cmentarzy na terenie całego powiatu szczycieńskiego od Rum do Rozóg i od Opalenca do Spychowa.

Gottlieb (Bogumił) Leyk urodził się 17 grudnia 1860 roku w Bartnikach, dziś Bartna Strona w Szczytnie[3]. Jego ojciec Wilhelm (1818–1878) pochodził z Trelkowa, gdzie Leykowie posiadali małe gospodarstwo rolne. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Szczytnie wyuczył się zawodu murarza i kamieniarza, zaczął pracę jako robotnik drogowy, z czasem głównie zajmował się wytwarzaniem nagrobków[4]. Po śmierci ojca wyemigrował za pracą i w latach 1878–1884 pracował w kopalni na terenie Westfalii. Po powrocie ożenił się w Szczytnie z Karoliną Różyńską, z którą miał siedmioro dzieci, wśród nich Fryderyka (ur. 1885 w Szczytnie) i Emila (ur. 1893 w Lemanach). Gottlieb w 1894 roku założył w Szczytnie przy ówczesnej ul. Jägerstrasse warsztat kamieniarski, który prowadził do 1921 roku, do czasu konfiskaty całego majątku przez władze niemieckie[5]. Dzięki działalności gospodarczej w ciągu dwudziestu pięciu lat zgromadził spory

1 Witold Olbryś jest nauczycielem historii w szkole w Olszynach i popularyzatorem historii powiatu szczycieńskiego, autorem bloga, kilku przewodników i wielu artykułów w lokalnej prasie.
2 Poszukiwania przeprowadziłam razem z moim ojcem Wiktorem Markiem Leykiem.
3 Metryka chrztu Gottlieba Leyka, Archiwum Rodzinne Astramowicz-Leyk (dalej: ARAL).
4 T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XIX i XX wieku*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1983, s. 188.
5 Pismo wydziału finansowego magistratu w Szczytnie z 27 stycznia 1921, w którym pisano m.in.:„Jeśli chodzi o dobra Leyka, to przepadł jego majątek w oparciu o ustawę podatkową na korzyść Rzeszy" (ARAL).

majątek. Oprócz domu i warsztatu przy Jägerstrasse (dziś ul. Bogumiła Leyka) miał dwie trzypiętrowe kamienice przy głównej ulicy Szczytna – Kaiserstrasse 22 i 22a oraz dom i gospodarstwo w Wielbarku (Schleusestrasse 161). Po wybudowaniu w 1918 roku przez syna Emila Leyka w Wielbarku tartaku, cegielni i betoniarni Gottlieb prowadził z nim wspólnie produkcję pomników i wyrobów cementowo-betonowych, które nadal były sygnowane podpisem „G. Leyk, Ortelsburg". Na zdjęciu (fot. 1) jest widoczna kamienica Gottlieba Leyka w Szczytnie przy ulicy Kaiserstrasse, przed budynkiem znajduje się oferta reklamowa produkowanych pomników, a na budynku tablica informacyjna o wyrobach sztuki kamieniarskiej syna Emila z Wielbarka. Na odwrocie zdjęcia opisano prezentowane pomniki, dla przykładu pozycja 44 brzmi: „pomnik z krzyżem ze zdobieniem w róże: a) jasny, b) niebieskawy/granit, 292 kg 150 Marek".

1. Szczytno. Kamienica Gottlieba Leyka przy ulicy Kaiserstrasse, przed budynkiem znajduje się oferta reklamowa produkowanych pomników, a na budynku tablica informacyjna o wyrobach sztuki kamieniarskiej syna Emila z Wielbarka. Fot. ze zbiorów rodzinnych.

Pozytywny wpływ na rozwój produkcji i sprzedaży pomników miała druga dziedzina działalności Gottlieba Leyka związana z aktywnością w życiu religijnym Mazurów – ruchu gromadkarskim[6]. W 1897 roku został kaznodzieją Wschodniopruskiego Ewangelickiego Zrzeszenia Modlitwy i wygłaszał kazania na terenie od Tylży po Działdowo[7]. Jednocześnie zaangażował się politycznie w Mazurskiej Partii Ludowej[8]. Propolska postawa Gottlieba Leyka doprowadziła do utworzenia z grupą podobnie myślących gromadkarzy w 1909 roku Wspólności

6 Ruch gromadkarski pojawił się na Mazurach w drugiej poł. XIX w. Mazurzy uczestniczyli w nabożeństwach organizowanych poza strukturą kościelną w tzw. gromadkach. Szerzej zob.: R. Otello, *Problemy narodowościowe w Kościele ewangelickim na Mazurach w latach 1918–1945*, Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2003, s. 22–23.

7 W. M. Leyk, R. Otello, *Bogumił Leyk (1860–1945)*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1977, nr 3–4, s. 369–370.

8 R. Otello, dz. cyt., s. 26.

Chrześcijańskiej[9]. Po zakończeniu I wojny światowej Gottlieb Leyk zaangażował się w agitację za przyłączeniem Mazur do Polski. Był członkiem Mazurskiego Związku Ludowego założonego w 1919 roku przez syna Fryderyka, a w plebiscytowym Komitecie Mazurskim został kierownikiem sekcji gromadkarskiej[10]. W czasie akcji plebiscytowej był wielokrotnie napadany przez bojówki niemieckie, musiał zamieszkać w Domu Polskim w Olsztynie; przemawiał na pogrzebie Bogumiła Linki, członka delegacji Mazurów do Wersalu. Po przegranym plebiscycie i utracie majątku zaprzestał jakiejkolwiek działalności i po krótkim pobycie w Polsce osiadł w Wielbarku, ponownie się ożenił, z Szarlotą Kalinowską, z którą miał córkę Ernę. Podczas ewakuacji w 1945 roku trafił do syna Emila w Monachium, gdzie zmarł 11 października 1945 roku. Jego rozwój zawodowy najlepiej odzwierciedlają zapisy z aktów stanu cywilnego i tak: w świadectwie ślubu z 4 listopada 1884 roku jako jego zawód wpisano *chausseearbeiter* (robotnik drogowy)[11], z kolei w odpisie metryki chrztu syna Emila w 1893 roku wpisano zawód ojca (Gottlieba) *Bibelbote* – Poseł Biblii[12]. Natomiast w świadectwie ślubu Emila 13 maja 1918 roku zawód Gottlieba brzmiał *zementwarenfabrikant* – fabrykant wyrobów cementowych[13]. W końcu w świadectwie zgonu 11 października 1945 wpisano *Baumeister* – mistrz budowlany[14]. Zdziwienie może budzić fakt, że nie ma śladu jego grobu na Cmentarzu Leśnym w Monachium, na cmentarzach mazurskich pozostały zaś pomniki nagrobne jego autorstwa.

Na protestanckich Mazurach samodzielne cmentarze zakładano od początku XIX wieku. Badacze wskazują, że lokowano je w atrakcyjnych krajobrazowo miejscach […] *na skraju wsi, wśród pól albo na leśnych polanach* […], *towarzyszyły każdej wsi czy nawet pojedynczym siedliskom*[15]. Tekla Żurkowska podkreśla, że położenie cmentarza tworzyło swoisty związek pomiędzy światem żywych i umarłych[16]. Poza podziałem na cmentarze wyznaniowe, wojskowe i rodowe dla nas ważniejszy jest podział ze względu na lokalizację: wiejskie, miejskie i w otwartym krajobrazie[17]. Odnalezione i opisane pomniki z wytwórni Gottlieba Leyka znajdują się na cmentarzach: miejskim (Szczytno), wiejskim (Gawrzyjałki, Jerutki, Rozogi, Linowo) i poza wsią (Spychowo, Trelkowo, Występ), a nawet w lesie (Piecuchy). Trzy z wymienionych cmentarzy wpisano do rejestru zabytków.

9 W. M. Leyk, R. Otello, dz. cyt., s. 371.
10 R. Otello, dz. cyt., s. 51–52.
11 Świadectwo ślubu G. Leyka (ARAL).
12 Metryka chrztu Emila Leyka (ARAL).
13 Świadectwo ślubu Emila Leyka (ARAL).
14 Świadectwo zgonu Gottlieba Leyka (ARAL).
15 I. Liżewska, *Wstęp*, [w:] T. Żurkowska, *Mazurskie cmentarze. Symbole w krajobrazie*, Olsztyn: Borussia, 2008, s. 5.
16 T. Żukrowska, dz. cyt., s.11.
17 S. Sobotka, A. Długozima, *Waloryzacja nieużytkowanych cmentarzy luterańskich na terenie nadleśnictw Maskulińskie i Pisz a możliwości rozwoju tanatoturystyki*, Turyzm, 2015, nr 25/1, s. 72.

Szczytno

Dawny cmentarz ewangelicki (A-3925, decyzja WKZ z 21.03.1988 roku)[18], z pierwszej połowy XIX wieku, znajduje się przy obecnej ulicy Piłsudskiego. Cmentarz jest nieużytkowany, po karygodnym zdewastowaniu w połowie lat 80. XX wieku na polecenie ówczesnych władz miasta, ma charakter parkowy. Pomnik nagrobny wytwórni Gottlieba Leyka jest położony na prawo od głównej alei, w odległości 33 metrów od pamiątkowego krzyża umieszczonego na miejscu dawnej kaplicy cmentarnej. Pomnik znajduje się w ozdobnym ogrodzeniu metalowym kutym o wymiarach 3,6 x 3 x 0,9 metra, składa się z prostokątnego postumentu o wymiarach 56 x 40 x 30 centymetrów, na nim postawiono granitową stelę o wysokości 100 centymetrów w kształcie graniastosłupa, a na niej umieszczono tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 70 x 30 centymetrów. W górnej części ma ukośne boki. Z płyty pozostała tylko dolna część sygnowana „G. Leyk Ortelsburg".

Gawrzyjałki

Cmentarz z drugiej połowy XIX wieku, uporządkowany i nadal używany, leży za wsią przy drodze do Wałów, po stronie południowej. Dwa pomniki nagrobne sygnowane „G. Leyk. Ortelsburg" znajdują się po prawej stronie od głównej alei w odległości 20 metrów. Pomniki są identycznych wymiarów, skrzynie nagrobne wykonano ze sztucznego kamienia (157 x 62 x 40 centymetrów). Na pierwszym pionowym postumencie umieszczono płytę z czarnego kamienia o wymiarach 42 x 30 centymetrów (część górna płyty nagrobnej zniszczona). Na drugim identycznym pomniku zachowała się tylko dolna część płyty z podpisem. Po lewej stronie od głównej alei znajduje się jeszcze jeden pomnik nagrobny o kształtach i wymiarach podobnych do poprzednich (w tym identyczna podpora pod tablicę nagrobną), brak podpisu nie pozwala zidentyfikować autora.

2. Gawrzyjałki, cmentarz. Dwa leżące obok siebie pomniki nagrobne autorstwa Gottlieba Leyka. Fot. Wiktoria Leyk.

18 A. Mrozek, *Zabytkowe obiekty kształtowanej zieleni* – tab. 16, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Warmii, Mazur, Powiśla: stan zachowania, potencjały i problemy*, Olsztyn: Warmińsko-Mazurskie Biuro Planowania Przestrzennego, 2009, s. 241.

Jerutki

Cmentarz z drugiej połowy XIX wieku, nadal użytkowany, z zabytkowym kościołem (A-882, decyzja WKZ z 15.04.1968 roku)[19]. Znajdują się tam dwa pomniki nagrobne z wytwórni Gottlieba Leyka. Pierwszy pomnik stoi przy głównej alei na wysokości budynku świątyni po południowej stronie w odległości 17 metrów od ściany kościoła. Składa się ze skrzyni ze sztucznego kamienia o wymiarach 170 x 70 x 40 centymetrów. Na skośnej podporze leży płyta z czarnego kamienia, zachowała się tylko jej dolna część z fragmentem podpisu „G. Leyk Ortels". Obok znajduje się identyczny pomnik nagrobny o wymiarach 170 x 66 x 40 centymetrów z tablicą z czarnego kamienia na skośnej podporze, zachowała się część tablicy z prawie niewidocznym podpisem zamazanym cementową zaprawą. Trzeci pomnik nagrobny jest zlokalizowany 15 metrów za kościołem, po północnej stronie. Składa się ze skrzyni nagrobnej ze sztucznego kamienia o wymiarach 160 x 60 x 30 centymetrów, na pionowej płycie z tego samego materiału o wymiarach 40 x 38 centymetrów umieszczono tablicę z czarnego kamienia w blaszanej obudowie o wymiarach 30 x 30 centymetrów, u góry lekko zaokrągloną, z podpisem „G.Leyk, Kunststeinfabrik".

Linowo

Cmentarz z drugiej połowy XIX wieku jest położony we wsi, 0,5 kilometra od drogi Szczytno–Linowo, obecnie nieużytkowany. Przy wejściu znajduje się dobrze zachowana kwatera żołnierzy z I wojny światowej. Na lewo od niej, po południowej stronie, 50 metrów w głąb cmentarza i 5 metrów od lewego krańca znajduje się skrzynia nagrobna ze sztucznego kamienia o wymiarach 167 x 70 x 40 centymetrów, na skośnej podporze znajduje się tablica z czarnego kamienia. Zachowała się tylko dolna część z podpisem „G.Ley", reszta tablicy zniszczona.

Rozogi

Cmentarz z pierwszej połowy XIX wieku (A-268/05, decyzja WKZ z 18.01.1986 roku)[20] położony przy obecnej ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego został uporządkowany i przygotowany do nowych pochówków. Po utworzeniu nowej parafii rzymskokatolickiej w 1982 roku ówczesny pierwszy proboszcz rozrzucone stare nagrobki ułożył w kilku rzędach, w prawym rogu (od strony północno-zachodniej od głównego wejścia), przy ogrodzeniu[21].

19 Rejestr Zabytków Nieruchomych, poz. w rejestrze 1650 – Jerutki, Biuletyn Informacji Publicznej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, https://www.bip.wuoz.olsztyn.pl/863-menu/rejestr-zabytkow/zabytki-nieruchome.html [data dostępu: 19 czerwca 2020].
20 A. Mrozek, dz. cyt., s. 240.
21 Relacja Józefa Zaperta z 10 czerwca 2020 r., wieloletniego wójta gminy Rozogi (1990–2014) (ARAL).

Pomnik nagrobny z wytwórni Gottlieba Leyka znajduje się w drugim rzędzie, pozycja 12. Skrzynia nagrobna ma wymiary 170 x 65 x 40 centymetrów, wykonano ją ze sztucznego kamienia. Stelę o wymiarach 60 x 40 x 10 centymetrów pokryto lastryko. W płycie osadzono tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 25 x 35 centymetrów, zachowała się tylko część płyty z napisem w prawym rogu „G. Leyk Ortelsburg". Nie ma jednak pewności, czy skrzynia nagrobna jest częścią tego samego pomnika.

Spychowo

Cmentarz z drugiej połowy XIX wieku, obecnie także użytkowany, leży przy drodze Kolonia–Spychowo, 500 metrów przed wsią. Dwa pomniki nagrobne z podpisem „G. Leyk Ortelsburg" znajdują się na lewo od głównej alei cmentarza. Pierwszy pomnik zlokalizowany 24 metry od wejścia głównego i 8 metrów w lewo od alei składa się z ziemnego kopczyka (140 x 80 x 30 centymetrów) oraz poziomo położnej na kopczyku tablicy. Jest ona obecnie luźno związana z gruntem, wykonana z czarnego kamienia o wymiarach 40 x 50 centymetrów, przy czym górna krawędź jest zaokrąglona. Drugi pomnik znajduje się 40 metrów na lewo od głównej alei i 8 metrów od alei krzyżującej się z główną. Jest to stela wykonana ze sztucznego granitu o szerokości 61 centymetrów u podstawy i łącznej wysokości 150 centymetrów i grubości 25 centymetrów. W steli umieszczono tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 25 x 44 centymetry.

3. Spychowo, cmentarz. Doskonale zachowana tablica nagrobna na kopczyku ziemnym. Fot. Wiktoria Leyk.

4. Występ, cmentarz. Zachowany w całości pomnik nagrobny. Fot. Wiktoria Leyk.

Trelkowo

Cmentarz z drugiej połowy XIX wieku, leży na początku wsi, 200 metrów na lewo, po stronie północnej od głównej drogi. Cmentarz ma wymiary 100 x 200 metrów, znajdują się na nim trzy pomniki nagrobne z podpisem „G. Leyk Ortelsburg". Pierwszy pomnik stoi w lewym dolnym rogu, 10 metrów od wejścia

(od strony wsi) i 20 metrów od lewego krańca cmentarza. Skrzynię nagrobną wykonano ze sztucznego kamienia o wymiarach 96 x 30 x 30 centymetrów, na niej umieszczono pulpit o wymiarach 44 x 46 x 10 centymetrów, w nim zaś tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 30 x 30 centymetrów. Drugi umiejscowiono 30 metrów od wejścia na cmentarz i 30 metrów od lewego krańca. Pomnik składa się ze skrzyni nagrobnej ze sztucznego kamienia o wymiarach 160 x 64 x 40 centymetrów oraz steli z granitu o wymiarach 123 x 55 x 21 centymetrów. W niej umieszczono tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 62 x 34 centymetry. Trzeci pomnik znajduje się 40 metrów od muru cmentarza i 45 metrów od jego lewego krańca. Pomnik składa się ze skrzyni ze sztucznego kamienia o wymiarach 160 x 68 x 40 centymetrów, na kamiennym słupie o wymiarach 24 x 20 x 61 centymetrów zamocowano na blaszanej płycie częściowo już potłuczoną tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 44 x 52,5 centymetrów.

5. Trelkowo, cmentarz. Tablica nagrobna z czarnego kamienia. Fot. Wiktoria Leyk.

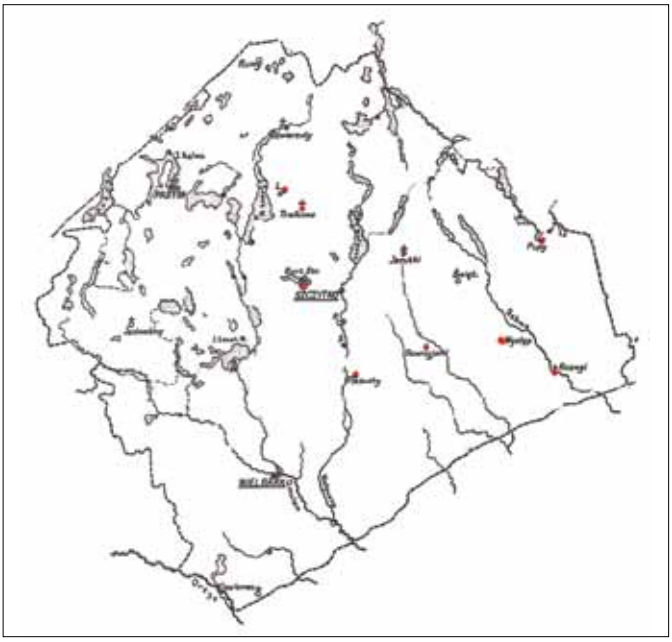
6. Trelkowo, cmentarz. Tablica z fot. 5. po uzupełnieniu odnalezionymi pozostałymi fragmentami. Fot. Wiktoria Leyk.

Występ

Cmentarz leśny z drugiej połowy XIX wieku, obecnie także użytkowany, położony przy drodze Rozogi–Występ po lewej stronie (zachodniej), 500 metrów przed wsią. Pomnik nagrobny znajduje się 100 metrów w głąb cmentarza i 30 metrów od lewego krańca. Składa się ze skrzyni ze sztucznego kamienia o wymiarach 98 x 54 x 30 centymetrów. Na niej umieszczono pulpit o wymiarach 43 x 48 x 10 centymetrów, w którym zamocowano tablicę z czarnego kamienia o wymiarach 30 x 30 centymetrów.

Piecuchy

Cmentarz leśny z drugiej połowy XIX wieku, położony przy drodze Wały–Piecuchy (po stronie wschodniej), 500 metrów przed wsią, obecnie jest nieużytkowany. Pomnik nagrobny z napisem „G. Leyk. Ortelsburg" stoi wśród drzew, 20 metrów od drogi. Skrzynię nagrobną ze sztucznego kamienia o wymiarach 167 x 75 x 40 centymetrów wypełniono betonową płytą wylaną w późniejszym czasie. W górnej części skrzyni znajduje się stela ze sztucznego kamienia o wymiarach 50 centymetrów u podstawy i wysokości 65 centymetrów, lekko skośna po bokach, na górze o szerokości 40 centymetrów. Grubość steli wynosi 10 centymetrów. W niej osadzono tablicę z czarnego kamienia o szerokości 30 centymetrów i wysokości 45 centymetrów.

7. Miejscowości powiatu szczycieńskiego. Źródło: opracowanie własne w oparciu o rys. Gustawa Leydinga. G. Leyding, „Zarys pradziejów i historii powiatu szczycieńskiego", [w:] „Szczytno – z dziejów miasta i powiatu", red. J. Jałoszyński, Olsztyn: Pojezierze, 1962, s. 140.

Na mapie powiatu kolorem czerwonym zaznaczono miejscowości, gdzie znajdują się omawiane cmentarze.

Najciekawsze z odnalezionych pomników nagrobnych stanowią stele z Trelkowa, Spychowa i Szczytna.

Stela w Trelkowie

Stela wykonana z granitu. Główna bryła składa się z dwóch prostokątów, większego – pionowego oraz mniejszego – poziomego, jednak są one wyrzeźbione z jednej bryły materiału. W górnym w reliefie wypukłym widnieje napis o treści *Friede* (niem. pokój) wykonany w ozdobnej czcionce, otoczony bordiurą z kolcami. W pionowym prostokącie umieszczono tablicę. Jest otoczona pro-

stym geometrycznym ornamentem, u góry zwieńczonym dwoma krzyżami. Pod tablicą również umieszczono dekorację w kształcie geometrycznej wstęgi. Pomnik poświęcono Johannowi Borowskiemu z Trelkowa; został wykonany najwcześniej w 1919 roku.

Stela w Spychowie

Stela wykonana z granitu o kształcie prostokąta, przewężająca się w górnej części, zwieńczona poziomą elipsą. W niej wyrzeźbiono bukiet trzech makówek i czterech liści. Relief wypukły jest nawiązaniem do popularnego dzięki mitologii greckiej powiązania maku ze snem czy z Morfeuszem i Persefoną. Z tego powodu motyw ten często pojawiał się na nagrobkach. Tablica wykonana z czarnego kamienia, umieszczona pod rzeźbieniem, zachowała się w całości. Napisy są wypukłe, jedynie podpis „G. Leyk.Ortelsburg" znajdujący się w prawym dolnym rogu jest wklęsły. W pole poniżej wkomponowano prosty ornament. Pomnik wystawiono rodzicom Minnie i Leopoldowi Bernatzkim. Tablicę wykonano najwcześniej w 1917 roku.

8. Trelkowo, cmentarz. Stela.
Fot. Wiktoria Leyk.

9. Spychowo, cmentarz. Stela.
Fot. Wiktoria Leyk.

Stela w Szczytnie

Wykonana z granitu stela w kształcie zwężającego się ku górze prostopadłościanu ze ściętymi bokami ma kształt trójkąta rozwartego. Brak śladów zdobień. Marmurowa tablica nagrobna zachowała się jedynie w niewielkim fragmencie na dole steli z widocznym podpisem „G. Leyk. Ortelsburg". Zanim uległa zniszczeniu, jej kształt był pięciobokiem podobnym do kamiennej steli. Pomnik jest ogrodzony kutą metalową kratą.

10. Szczytno, dawny cmentarz ewangelicki z pierwszej połowy XIX wieku, obecnie ulica Piłsudskiego. Ogrodzona kwatera ze stelą. Fot. Wiktoria Leyk.

Napisy na tablicach z czarnego kamienia zostały wygrawerowane mechanicznie metodą piaskowania. Wyjątek stanowią tablice na pomnikach w Szczytnie, Rozogach i na jednym z pomników w Jerutkach, które grawerowano ręcznie. Odnaleziony fragment tablicy w Jerutkach zawiera jedynie daty urodzin i śmierci zmarłego oraz podpis „G. Leyk, O". Natomiast na tablicach w Szczytnie i Rozogach znajdują się także ornamenty. W Szczytnie w dolnej części tablicy jest to poziomy wzór geometryczny, z kolei w Rozogach ma on formę obramienia z ozdobnymi narożnikami. Piaskowane mechanicznie tablice są jednak bardziej czytelne. Na wszystkich znalezionych tablicach widnieje podpis „G. Leyk, Ortelsburg", z wyjątkiem napisu na pomniku w Jerutkach z 1919 roku, na którym zachował się podpis „G. Leyk, Kunststeinfabrik".

Ze wszystkich odnalezionych dotychczas pomników z warsztatu Gottlieba Leyka po minionych stu latach, w których ziemia mazurska przeżyła kataklizm dwóch wojen światowych i wielkiego eksodusu ludności miejscowej, zachowało się sześć pomników w całości oraz 8 częściowo uszkodzonych. Z reklam zamieszczanych przez Gottlieba Leyka w lokalnej prasie i ulotkach wynika, że produkcja nagrobków w jego warsztacie wynosiła co najmniej kilkadziesiąt

11. Gawrzyjałki. Fragment tablicy nagrobnej z podpisem na cmentarzu.
Fot. Wiktoria Leyk.

12. Jerutki, cmentarz. Fragment tablicy nagrobnej z podpisem.
Fot. Wiktoria Leyk.

rocznie. Po przegranym plebiscycie w 1920 roku władze niemieckie uniemożliwiły Gottliebowi Leykowi prowadzenie warsztatu, próbował jeszcze bezskutecznie sprzedać nieruchomości[22], zanim jego majątek uległ konfiskacie. Odnalezione dotychczas pomniki obejmują, według datowań dnia zgonu, lata od 1909 do 1919. Nie mogliśmy odnaleźć pomników z warsztatu Gottlieba Leyka wykonanych wyłącznie z granitu, ponieważ prawdopodobnie nie były podpisywane. Warto kontynuować dalsze poszukiwania, natomiast zachowane pomniki i tablice powinny zostać poddane ochronie i renowacji.

13

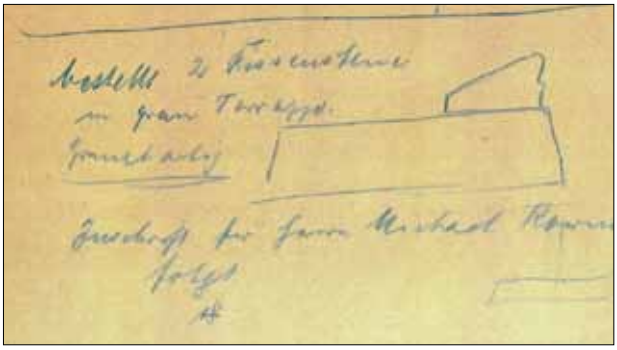
14

13. Spychowo, cmentarz. Tablica nagrobna na kopczyku ziemnym. Fot. Wiktoria Leyk.

14. Jerutki, cmentarz. Tablica nagrobna.
Fot. Wiktoria Leyk.

Jak wcześniej wspomniano, od 1919 roku do konfiskaty majątku w 1921 produkcję i sprzedaż pomników nagrobnych w Szczytnie i w Wielbarku wraz z ojcem

22 „Mój dom z działką na ulicy Kaiserstrasse przeznaczony dla ludzi interesu do sprzedania od zaraz po przystępnej cenie – Gotlieb Leyk Ortelsburg", [w:] Ortelsburger Zeitung, 1919, nr 6.

15. Zamówienie pomnika – notatka ze szkicem Emila Leyka z 1957 roku o treści:
„zamówiono dwie poduszki z szarego lastrico, wygrawerowane artystycznie. Napis dla Michael Kownatzki nastąpi". Fot. ze zbiorów rodzinnych.

16. Nowy Dwór koło Szczytna, cmentarz. Zachowana skrzynia nagrobna ze sztucznego kamienia, wykonanie Emil Leyk. Fot. Wiktoria Leyk.

17. Mapa wsi Trelkowo z zaznaczoną lokalizacją cmentarza (czerwony punkt). (źródło: http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/168_Ortelsburg_(Szczytno)_1921_LoC_G6520_s100_.P6.jpg [data dostępu: 19 czerwca 2020]. Fot. ze zbiorów rodzinnych.

Gottliebem prowadził jego syn Emil[23], urodzony w 1893 roku w Lemanach koło Szczytna. Po praktyce w zawodzie kamieniarskim w warsztacie ojca w latach 1908–1912 i w warsztacie kamieniarskim A. Ribbecka w Gołdapi złożył w 1913 roku w Berlinie egzamin czeladniczy w dziedzinie sztuki kamieniarskiej. W ro-

23 Emil Leyk – od 1922 do 1925 r. pełnił funkcję dyrektora kopalni kredy w Garmisch-Partenkirchen w Bawarii. Jako ekspert kruszyw budowlanych był przedstawicielem elbląskiej firmy w Detroit, USA (1928-1930). W 1937 r. uzyskał tytuł mistrza murarskiego w Mainz, a w 1938 ukończył studia inżynierskie w Wyższej Szkole Technicznej w Augsburgu. Od 1916 r. rejestrował w urzędzie patentowym Rzeszy kolejne patenty w dziedzinie nowych technik budowlanych. Certyfikaty znajdują się w zasobach ARAL.

ku 1918 wybudował w Wielbarku cegielnię, betoniarnię i tartak. Po powrocie w 1946 roku na Mazury był rzeczoznawcą budowlanym, budował obiekty przemysłowe i usługowe, w latach 1957–1960 wrócił do produkcji nagrobków we własnym warsztacie. Ze względu na trudny dostęp do materiałów były to proste projekty nawiązujące do lokalnej tradycji, produkowane z cementu, czasami z marmurowymi płytami na postumencie. Wykonał między innymi pomnik złożony ze skrzyni nagrobnej i steli dla działacza mazurskiego Jana Lipperta (do dzisiaj niezachowany).

Wiktoria Leyk

Wiktoria Leyk, *uczennica klasy trzeciej XII Liceum Ogólnokształcącego im. Marii i Georga Dietrichów w Olsztynie. W 2018 roku uczestniczyła w akcji porządkowania cmentarzy żołnierzy I wojny światowej organizowanej przez stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia" w Olsztynie oraz Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi „Volksbund". W 2018 roku została laureatką nagrody głównej Wojewody Warmińsko-Mazurskiego oraz nagrody Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie w konkursie „Śladami polskości – Warmia i Mazury na drodze ku niepodległej Polsce". Interesuje się historią regionu oraz historią sztuki.*